

הרמב"ן הק' עם ביאור מעשה השב

נערך מתוך השיעורים בספח"ק רמב"ן, הנמסרים מדי שבת בשבתו

שיבוץ

אנכי ה' - יסוד האמונה, אלקיך - קבלת עול מלכות שמים. מארץ מצרים - מגלה יסוד האמונה ומורה על 'אנכי ה''. מבית עבדים - ולכן חייבים לעבדו (מורה על 'אלקיך').

אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים: (שמות פרק כ פסוק ב)

אנכי ה' אלקיך. הדבור הזה מנחם עשה^א, אמר אנכי ה', יורה וילמד^ב ויורה אותם, שידעו ויאמינו כי יש ה', ו'אלקיך' והוא אלהים להם. כלומר, והוא והוא נמצא, הוא קלמון (לפני כל דבר), מנחם היה הכל וכל הבריאה התהוותה מאתו בנפץ^ג ומשום שהפך לבראו, ויכולת וביכולתו לעשות הכל. ואמר 'אלקיך' והוא אלהים להם, שחייבים לעבדו אותו. ואמר 'אשר הוצאתיך מארץ מצרים', כי הוצאתם משם תורה על המליחות ושהוא המציא את כל הנמצאים ועל החפץ ושמרצונו נעשה הכל, כי בידיעה ובהשגחה ממנו יאלנו משם וכיון שברור שלא במקרה יצאו ממצרים, אלא בידעת ה' ובהשגחתו. וגם תורה ויצאת מצרים על החידוש ושהעולם אינו קדמון, אלא ה' בראו יש מאין, כי עם קדמות העולם וכי אם היה העולם קדמון לא ישתנה דבר מטבעו ולא יתכן שיוכל איהו כח לחדש בו מאמה לשנות הטבעים, ותורה ויצאת מצרים, גם על היכולת ושל ה' לעשות כרצונו, והיכולת תורה על הייחוד ושאינו אלוה מבלעדיו, ולא נשתתף עמו שום כח בבריאת הטבעים, שהיכולת והשיתוף סתירה זה לזה, שאם היו שנים יכולים לשנות הטבעים נמצא כל אחד מוגבל בכוחו, שהשני יוכל לבטל או למנוע ממנו לפעול בטבעים כרצונו, כמו שאמר (לעיל ט יז) 'בעבור תדע כי אין כמותי בכל הארץ'. וזה טעם 'אשר הוצאתיך', ולא אמר 'אנכי ה' אשר שבראתי שמים וארץ, אף שגם בריאת שמים וארץ מרמזים על כל אלו הדברים^ד, כי הם הוודעים ועדים בכל אלה^ה, וכי נסי יציאת מצרים ראו מקבלי התורה בעצמם, אבל בריאת העולם לא ראו בעצמם.

וטעם 'מבית עבדים' ולכן הוסיף ואמר 'מבית עבדים', אחר שכבר אמר 'מארץ מצרים'. שהיו עומדים במצרים בבית עבדים, שצויים לפרעה. ואמר להם זה, שהם חייבין שיהיה השם הגדול והגבול והגורל הזה להם לאלהים, שיעבדוהו, כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים. כטעם 'עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים' (ויקרא כה נה). וכבר רמזתי עוד למעלה (יע ט כ) טעם שני השמות הקדושים וה' אלקיך על דרך האמת.

וזו המורה תהיה דבריו רבותינו (בבבב) קבלת מלכות שמים, כי המלכות האלה אשר הזכרתי וביאור 'אלקיך' הם במלך כנגד העם וקבלת המלכות על ידי העם. וכך אמרו במכילתא (בפסוק הבא) 'לא יהיה לך אלהים אחרים על פני' למה נאמר? לפי שהוא אומר 'אנכי ה' אלהיך'. משל למלך שנכנס למדינה, אמרו לו עבדיו: גזור עלינו גזירות. אמר להם: לאו, כשהקבלו מלכותי אגזור עליכם גזירות. שאם מלכותי אינכם מקבלים, גזירותי אינן אתם מקיימין? כך אמר המקום לישראל 'אנכי ה' אלהיך', ורק אח"כ אמרו 'לא יהיה לך'. אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם במצרים? אמרו לו הן. כשקבלתם מלכותי קבלו גזרותי. כלומר, אחר שאתם מקבלים עליכם, ומודים שאני ה', ואני אלהיכם מארץ מצרים, קבלו כל מצותי.

ונאמרו כל הדברות כן בלשון יחיד, 'ה' אלהיך', 'אשר הוצאתיך'. ולא כאשר החיל להם 'אתם ראייתם וגו', 'אם שמע תשמעו' (לעיל יט ד). להזהיר, כי כל יחיד מהם יענף על המצוות, כי עם כל אחד ידבר, ולכל אחד יאמר. שלא יחשבו כי אחר הכוונת ילך ויאם רובם ישמרו את הדברים, והיחיד ינצל עמהם. ויבאר להם משה זאת הכוונה בסוף התורה בפרשת אתם נצבים (דברים כט ז - יט):

מעשה השב

^א פירוש, אנכי ה' אלקיך, נמנית במנין תרי"ג מצוות, כדעת הרמב"ם בספר המצוות (מצות עשה א), וכמו שכתב רבינו בהשגות לספר המצוות (ל"ח ט) 'זהו טוב בעיני בזה הענין כולו, שנמנה אנכי ה' אלקיך מצוה, כמאמר הרב'. ולאפוקי מדעת הבה"ג שאינו מונה מצוה זו ממנין תרי"ג מצוות. ואע"פ שבהשגות הרמב"ן לספר המצוות להרמב"ם (מצות עשה א) ביאר רבינו דעת הבה"ג 'זהנראה מדעתו של בעל ההלכות שאין מנין תרי"ג מצוות אלא גזירותיו יתעלה שגזר עלינו לעשות, או מנענו שלא נעשה, אבל האמונה במציאותו יתעלה שהודיע אותה אלינו באותות ובמופתים ובגילוי השכינה לעינינו הוא העיקר והשורש שממנו נולדו המצוות לא ימונה בחשבונן וכו"', מ"מ למעשה חולק עליו וסובר דשפיר נחשב במנין המצוות.

^ב בדרשת תורת ה' תמימה (עמוד קנא) מפרש רבינו בהדיא קושיא זו וז"ל "זוהו מש"כ בדברות, 'אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים', וכבר שאל זה רבי יהודה הלוי בספר הכוזב (תוספתא ח' ע"ב) שהוא היה המחבר, או היתה השאלה מן המלך כוזר אל החבר ששמו יחזק הסנגרי, למה אמר 'אשר הוצאתיך מארץ מצרים', ולא אמר 'שבראתי שמים וארץ וכל כדאם', כמו שאמר 'אנכי ה' עשה כל נטוה שמים לבדי ורקע הארץ מאתי (ישעיהו מה, כד), כי היה זה ראויו יותר... אבל עיקר הדבר ברור הוא לכל מעין, כי בתחילה אמר 'אנכי' לומר שיאמינו שיש אלוה נמצא, להוציא מדעת הנבל האומר בלבו אין אלהים... ואמר אשר הוצאתיך, להזכירם שכבר ידעו ונתברר להם ביציאת מצרים שיש אלוה מחדש העולם ויש לו ידיעה בפרטים והשגחה בהם".

^ג פירוש, שעיקר ציווי 'אנכי ה' הוא להאמין שהוא ברא את העולם וכל שאר עיקרי האמונה, וחייבים לעבוד אותו, אבל האופן בו אנו מגיעים לאמונה הזאת הוא מכח יציאת מצרים, משום שביציאת מצרים ראינו בעינינו שכן הוא. וכן כתב רבינו (דברים פרק כ פסוק ו) כוונת הכתוב (שם פסוק ב) 'זיתן ה' אותות ומופתים גדולים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו, וז"ל: והטובה בזה הוא הטעם כמה שאמר בעשרת הדברות (שם ה ו) 'אשר הוצאתיך מארץ מצרים', כי יתכוון שנודיע לכן האוהל כי ה' הוא הבורא והחפץ והיכול כאשר נתחבר לנו ביציאת מצרים. וזה טעם 'לעינינו', כי אמתו היודעים ועדים מן האותות והמופתים שראינו שם, כי ה' אלקינו הוא האלקים בשמים ובארץ ואין עוד מלכדו, כי כל זה יודע ביציאת מצרים כאשר פירשתי בדבור הראשון".

^ד (י"ח) פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם ה' אלקינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה: (י"ח) והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה: (י"ח) לא יאבה ה' סלח לו כי אין יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה ומחה ה' את שמו מתחת השמים:

אנכי ה'	אלקיך	הוצאתיך מארץ מצרים	מבית עבדים
שידעו ויאמינו כי יש ה', הוה, קלמון, מנחם היה הכל בחפץ, ויכולת.	קבלת מלכות שמים.	מורה על המליחות, ועל החפץ, ועל החידוש, על היכולת, והיכולת תורה על הייחוד.	חייבים לקבל מלכות שמים, כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים.

וזאת התורה אשר שם משה

במאמר שלפנינו נעסוק במשנתו של רבינו בענינים הנוגעים למעמד קבלת התורה

חיוב זכירת מעמד הר סיני: אמונה מוחשית שאינה נתנת להכחשה – זכירת פרטי מעמד הר סיני, הלפידים והקולות / ממני שמעו עשרת הדברות: מפי הקב"ה, אלא ששתי דברות הראשונות גם הבינו מה שממעו, משא"כ שאר הדברות שמעו ולא הבינו. ומשה פירש להם. **סדר עשרת הדברות:** חמש הדברות שבלוח הראשון הן בין אדם למקום, וחמש הדברות שבלוח השני הן בין אדם לחבירו / שני לוחות: כנגד, – שמים וארץ – חתן וכלה – שני שושבינין – שני עולמים. 'זכרו תורת משה'.

חיוב זכירת מעמד הר סיני

בתורה"ק (דברים פרק ד פסוקים ט-י) "וְיָקֹם הַשֹּׁמֵר לְךָ וְשָׁמַר נִפְשֶׁךָ מֵאֵד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאָה עֵינֶיךָ וּפָן יִסְוֶה מִלְּבַבְךָ כִּלְיָיִךְ וְהוֹדַעְתָּם לְבַנְיָךְ וְלְבַנְיֵי בְנֵיךָ: יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לְפָנַי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחַרְבַּב בְּאֶמְרֵי ה' אֵלַי הִקְהַל לִי אֶת הָעָם וְאֶשְׁמַעֲם אֶת דְּבָרַי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לִירְאָה אֹתִי כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל הָאֲדָמָה וְאֶת בְּנֵיהֶם יִלְמְדוּן:

אמונה מוחשית שאינה נתנת להכחשה

כתב רבינו (מצוה ל"ט מצוה ב) "שלא נשכח מעמד הר סיני, ולא נסיר אותו מדעתנו, אבל יהיו עינינו ולבנו שם כל הימים, והוא אמרו יתצדק 'השמר כך ושמור נפשך מאד, פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, ופן יסורו מלביבך, כל ימי חייך. והודעת לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחורב' והכונה בזה גדולה מאד, שאם יהיו דברי תורה באים אללנו מפי נביא בלבד, אע"פ שנתאמת אללנו ענין נבואתו באותות ומופתים, אם יקום בקרבנו נביא ויזונו ההפך מן התורה, ונתן אלינו אות או מופת יכנס בלבינו ספק, ועל זה אמר כשהשמיענו ביאור התורה מפי הגבורה לאזנינו, ועינו ראו אותה אין שם אמצעי, נכחיש כל חולק וכל ספק, ונשקר אותו, ולא יועילוהו אות ולא יזילוהו מידנו מופת, שאנחנו יודעים בשקרנותו ובפחיתותו" עכ"ל.

זכירת הקולות ולפידים

ובפרשת ואתחנן (דברים שם) כתב רבינו שבכלל לאו זה, שלא נשכח את כל פרטי המעמד, את הקולות, ואת הלפידים, וכל אשר שמענו מתוך האש. וחיון מהלאו יש בה מצות עשה של 'הודעתם לבניך'. וז"ל רבינו: 'חזר ואמר רק אני מזהירך מאד להשמר ולשמור עלמך מאד לזכור מאין צאו אליך המצוות, שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו עיניך, הקולות והלפידים, את כבודו ואת גדלו ודבריו אשר שמעת מתוך האש, והודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם... וזהו צמדת עשה שנודיע בו לכל זרענו מדור לדור כל מה שהיה שם בראיה ובשמיעה"'.
זכירת הקולות ולפידים

ממני שמעו עשרת הדברות

נחלקו הקדמונים ממני שמעו בני ישראל את עשרת הדברות וביאיה אופן שמעום. והנה רבינו (שמות פרק כ פסוק ו) הביא קושיית האבן עזרא (שמות שם א) על מ"ש חז"ל (מכות כד.) שרק שתי דברות הראשונות שמעו ישראל מפי הגבורה, מכתובים מפורשים בהם נאמר, שהקב"ה בכבודו ובעצמו אמר את כל עשרת הדברות אל כל ישראל, כמו שנאמר (דברים פרק ה פסוק יט) "את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלתם", ומתוך רבינו שלעולם שמעו את כל עשרת הדברות מפי הקב"ה, וכפי פשוטם של הכתובים, אלא שאת שתי הדברות הראשונות הבינו ישראל כמו משה, ולא היוצרכו לפירושו של משה, ואילו את שמונת הדברות האחרות שמעו ישראל כקול דיבור בלבד, ולא הבינו את הדברים, עד שבא משה ופירש להם. ובוזה מבאר רבינו סתירת המקראות, דאלו ואלו דברי אלקים חיים, גם אלו המורים שישראל שמעו כל עשרת הדברות מפי הקב"ה, וגם מה שמתבאר ששמעו רק את שתי דברות הראשונות. וז"ל רבינו (שם): "והנה לשון הכתוב הזה [ולא תשא] את שם ה' אלקיך כאלו משה ידבר, וכן בכל הדברות אחרי כן, ובשנים הפסוקים הראשונים השם ידבר, אנכי אשר האלחתיך וכו'. ומפני זה אמרו רז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו, שהם עיקר הכל. ורבי אברהם הקשה כי הכתוב אמר וכו' (ה טו) את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם, ושם כתוב עוד ויכתבם על שני לוחות אבנים, כי כאשר אמרם אל כל קהלכם כן כתבם על הלוחות. ואני אפרש לך קבלת רבותינו, בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלקים, כפשוטו של כתוב, אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעים הדבור ומבינים אותו ממנו, כאשר יצין אותם משה, ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו, כמו שהזכרתי. ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו, ויתעורר משה להם כל דבור ודבור, עד שיבינו אותו ממשה, וכך הם מפרשים, 'משה ידבר והאלהים יענו בקול', ועל כן היו בהם דברי ה' עם משה שיאמר להם כן. והכונה היתה בזה, כדי שיהיו כלם נביאים באמונת ה' ובאישור ע"ז כאשר פירשתי, לפי שהם העיקר לכל התורה והמצוות וכו', אבל בשאר הדברות יקבלו מפי משה ביאורן עם שמיעתם קול הדברים, ובשאר המצוות יאמינו במשה בכל".

סדר עשרת הדברות

חמש הדברות שבלוח הראשון הן בין אדם למקום, וחמש הדברות שבלוח השני הן בין אדם לחבירו
דעת רבינו (שמות פרק כ פסוק יג) שחמש הדברות שבלוח הראשון הן מצוות שבין אדם למקום, וחמש דברות שבלוח השני הן מצוות שבין אדם לחבירו. ולפי"ז מצות 'כיבוד אב ואם' הכתובה על לוח ראשון, נחשבת כמצוה שבין אדם למקום, שהרי ההורים משותפים עם הקב"ה ביצירה, ועל כן בן הנוהג כבוד בהוריו מכבד בכך את הבורא. ובוזה מבאר רבינו הטעם למה בחמש דברות הראשונות הוזכר ענין של העובר על המצוה ושכרו של המקיים. ואילו בחמש דברות האחרונות לא הוזכר כלל עונש או שכר. משום שחמש הראשונות הן מצוות שנאמרו לכבוד הבורא, וצריך להזהיר את האדם שלא יעבור עליהן, אך חמש האחרונות העוסקות במה שבין אדם לחבירו, קיומן הוא עצמו טובה לאדם, ובקיום המצוה בא הוא על שכרו. וז"ל:

"והנה עשרת הדברות, חמשה בכבוד הבורא יתצדק וחמשה לטובת האדם. כי 'כד את אביך' כבוד הקל, כי לכבוד הבורא, אה לכבוד האב המשתתף ביצירה. וגשארנו חמשה לאדם, בלכבודו ועובדתו. והנה הזכיר בקצת הדברות גמול, ובקצתם לא הזכיר, כי בלכבוד השני אמר 'קל קנא', בשלישי, 'כי לא ינקה', בחמישי 'למען יירכבו'. ולא הזכיר באחרים עונש או שכר. והיה זה, כי החמשה דברים האחרונים, טובת האדם הם. והנה שכרו אהו ופעולתו לפניו. אבל בעבודה זרה כריך אזהרת ענש, לחומר הגדול שבה, ולכבוד הבורא".

שני לוחות – כנגד תורה שבכתב תורה שבע"פ – שמים וארץ – חתן וכלה – שני שושבינין – שני עולמים

ובתב שם עוד 'והנראה במכתב הלוחות, שהיו החמש ראשונות בלוח אחד, שהם כבוד הבורא כמו שהזכרתי. והחמש השניות בלוח אחר, שהיו חמש כנגד חמש. כענין שהזכירו בספר יצירה (פ"א מ"ג) עשר ספירות בלי מה במספר עשר אצבעות, חמש כנגד חמש, וזכרית יחיד מכוונת באמצע. ומזה, יתברר לך למה היו שתיים, כי עד כד את אביך, הוא כנגד תורה שבכתב, ומכאן ואילך כנגד תורה שבעל פה. ונראה, שלזה רמזו רבותינו ז"ל שאמרו (שמו"ר מה ט) שתי לוחות כנגד שמים וארץ, וכנגד חתן וכלה, וכנגד שני שושבינין, וכנגד שני עולמים. וכל זה רמז אחד. והמשכיל יצין הסוד".